

Ο MONSIEUR JOURDAIN ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ», ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΙΣ ΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΦΟΡΑ¹

ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ

Πράξη Α' σκηνή 1^η

Καθηγητής Monsieur Jourdain, καθηγητής Α (της ιχθυοψυχολογίας), καθηγητής Β (της γενικής και ειδικής διαχείρισης), δύο λέκτορες.

M.J. : Σας παρακαλώ και τους δυο σας να μην αρχίσουμε πριν μου φέρουν την τήβεννο. Λέκτορες έ λέκτορες!

Λέκτωρ Α: Τι ορίζετε κύριε καθηγητά;

M.J.: Φέρτε μου γρήγορα την τήβεννο και τον κατάλογο των έγκριτων επιστημονικών περιοδικών. Τι λέτε για το καινούριό μου λαπ τοπ;

Καθηγητής Β : Έξοχο, έξοχο!

M.J.: Γρήγορα, γρήγορα...Λέκτωρ!

Λέκτορας Α' : Μάλιστα κύριε καθηγητά!

M.J. : Όχι εσύ, η άλλη. Τον κατάλογο, τη μεζούρα και τη ζυγαριά, ξέρεις ποια... έχουμε καθυστερήσει, το Υπουργείο μας πιέζει... Ω! ιδού η τήβεννος. Θαυμάστε την αγαπητοί συνάδελφοι! Ύφασμα εισαγωγής από το MIT, χρώματα της Οξφόρδης, αλλά με σχέδια από αυθεντικά παραδοσιακά κεντήματα, ραμμένες όλες στον πιο ακριβό ράφτη της Αθήνας. Δεν θέλω να μας πούνε επαρχιώτες.

Καθηγητές Α και Β (με ένα στόμα): Υπέροχες, θαυμάσιες, εφάμιλλες των ευρωπαϊκών.

M.J. : Συνάδελφοι επί το έργον. Με εξαίρεση, ως συνήθως, το ΛΟΗ (τμήμα Λογικής και Ηθικής) έχουμε λάβει τις εκθέσεις αξιολόγησης των λοιπών τμημάτων σε μορφή απογραφικού δελτίου. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Υπουργείου, είμαστε ελεύθεροι να συντάξουμε τη δική μας έκθεση, σας διαβάζω την εγκύκλιο, «είτε σε στίχους είτε σε πεζό». Πεζό; Τι θα πει πεζό;

Λπόσπασμα από το πανεπιστημιακό δράμα, Ο αρχοντοχωριάτης

Οι παροικούντες την πανεπιστημιακή Ιερουσαλήμ, αλλά και αυτού εδώ του περιοδικού,¹ είναι ενήμεροι της συζήτησης που γίνεται εδώ και αρκετά χρόνια για την περιβόητη «αξιολόγηση». Ακόμη κι αν δεν γνωρίζουν όλα τα επιχειρήματα σε βάθος, ακόμη κι αν δεν έζησαν για την ώρα τις πολλαπλές εφαρμογές της, ακόμη κι αν αγνοούν τις μακροπρόθεσμες συνέπειές της, έχουν οι περισσότεροι πιαστεί στο δίχτυ της γλώσσας της. Το δίχτυ που υφαίνουν οι λέξεις ενός ανησυχητικού, υποδουλωτικού, κονφορμισμού:² αξιολόγηση, ανταγωνιστικότητα, ανταποδοτικότητα, αποτελεσματικότητα, αριστεία, ατομικό απογραφικό δελτίο, ετεροαναφορές, ίμπακτ φάκτορ, καινοτομία, προσαρμοστικότητα, σαιτέισον ίντεξ, στρατηγική ακαδημαϊκής ανάπτυξης...

1. «Αξιολόγηση»; Ας μην ξεχνάμε τα βασικά

Η αυθαιρεσία, η άγνοια, η απουσία στοχασμού και κριτικής, αλλά και η σπατάλη (χρόνου και χρημάτων) αναδείχθηκαν σε βασικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας της «αξιολόγησης» που τα ελληνικά πανεπιστήμια σύρθηκαν να ακολουθήσουν, κακήν-κακώς, μέχρι στιγμής. Ας σταθούμε στις αρχές που υπερβολικά συχνά λησμονούμε όταν μας παρασύρει η δίνη των τεχνικών λεπτομερειών και της αδυσώπητης γραφειοκρατίας. Η αποκωδικοποίηση του συστήματος της «αξιολόγησης» μας επιτρέπει να θέσουμε τον δάκτυλον επί τον τύπον τον ήλον: στη σχέση εξουσίας και γνώσης στην έρευνα και τη διδασκαλία.

Δεν θα ασχοληθώ εδώ αναλυτικά με το θεμελιώδες ζήτημα της σχέσης της επιχειρούμενης «αξιολόγησης» με τις δρομολογημένες ήδη από τη δεκαετία του '80 νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις για τα πανεπιστήμια της Ευρώπης, στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνιας. Αυτή είναι η όψη που έχει ίσως

συζητηθεί περισσότερο στη χώρα μας. Υπενθυμίζω μονάχα επιγραμματικά: Η πίεση που ασκείται για την υποταγή της έρευνας και της διδασκαλίας σε μια τυπική διαδικασία «αντικειμενικής», δηλαδή ποσοτικής, «αξιολόγησης» σχετίζεται με την ανάγκη να τεθούν νέοι κανόνες στην οικονομία της γνώσης, αλλάζοντας παράλληλα και τον ορισμό της γνώσης.³ Οι επιστήμες καλούνται να αυτοσυστηθούν με νέους όρους που έρχονται απευθείας από την οικονομία. Το διακύβευμα των νεοφιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων που επιχειρούνται στο όνομα της «αποτελεσματικότητας» είναι η μετατροπή της γνώσης από συλλογικό αγαθό σε μια σειρά από εξαγοράσιμα ιδιωτικά αγαθά. Αυτή η επιλογή –που δεν είναι βέβαιο ότι είναι επιθυμητή ακόμη και από στενά οικονομική άποψη– οδηγεί αναπόδραστα στο θάνατο (το τέλος, αν θάνατος ηχεί πολύ μελοδραματικά) του πανεπιστημίου της ουμανιστικής παράδοσης. Και δεν χρειάζεται να είναι κανείς μεσαιωνολόγος (αν και βοηθάει να είναι ιστορικός) για να γνωρίζει ότι το πανεπιστήμιο ως προϊόν αυτής της παράδοσης προϋποθέτει την αυτονόμηση του πεδίου της γνώσης από μονοπώλια και προστάτες, τη διαμόρφωση μιας αυτοδιοικούμενης κοινότητας διδασκόντων/διδασκομένων, τη μετάδοση γνώσης και πέρα από τις πρακτικές της χρησιμότητας.

Επανέρχομαι όμως στην «αξιολόγηση» ως έκφραση της σχέσης γνώσης/εξουσίας και στις δύο όψεις της που επιθυμώ να σχολιάσω: Η «αξιολόγηση» α) ως μηχανισμός ή πρακτική άσκησης εξουσίας και β) ως ιδεολογία ή ως ακαδημαϊκή κουλτούρα.

Ο μηχανισμός της αξιολόγησης αποτελεί εργαλείο διακυβέρνησης που αποσκοπεί να ορίσει, να προσανατολίσει, να τυποποιήσει, να ελέγξει και να εξασφαλίσει ακαδημαϊκές συμπεριφορές, αντιλήψεις, νοοτροπίες, ευαισθησίες, και

¹ Ρίκα Μπενβενίστε διδάσκει μεσαιωνική ποία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

λόγους για το πανεπιστήμιο, υποτάσσοντας τις δραστηριότητες που στεγάζονται σε αυτό σε κριτήρια αποτελεσματικότητας και παραγωγικότητας. Πρόκειται για εξουσία που εμφανίζεται ως γνώση, δηλαδή εξουσία που χρησιμοποιεί τεχνικές ή υποτιθέμενους επιστημονικούς λόγους για να εξασφαλίσει την ηγεμονία της και να καλύψει τις αυθαίρετες επιλογές της. Στην κορυφή του ο μηχανισμός στελεχώνεται από διορισμένα μέλη, αναγορευμένα σε «ειδικούς» (σε τι ακριβώς; ποιος το κρίνει;). Πρόκειται για την ΑΔΙΠ που ορίζει το Υπουργείο και τις ΜΟΔΙΠ των πανεπιστημίων. Οι τελευταίες «συνεργάζονται» με τις επιτροπές αξιολόγησης των τμημάτων. Ο μηχανισμός αυτός α) εμφανίζεται ουδέτερος, «αξιοκρατικός», ενώ είναι προϊόν συγκεκριμένων βουλήσεων, β) έχει αξιώσεις «αντικειμενικότητας» που στηρίζονται σε γενικευμένες ποσοτικοποιήσεις που αποκρύπτουν μεγάλες αυθαιρεσίες (στο ζήτημα αυτό θα επανέλθω αναλυτικά παρακάτω) και γ) επικαλείται, με δημαγωγικό τρόπο, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, αποκρύπτοντας επιμελώς ό,τι δεν ποσοτικοποιείται. Ο μηχανισμός διαθέτει επίσης πειθαρχική εξουσία, την οποία δεν διατυμπανίζει, όπως ασφαλώς και δεν διατυμπανίζει τη μυστηριώδη σχέση του αποτελέσματος της αξιολόγησης με το ζήτημα της χρηματοδότησης. Γενικότερα, τα μέλη που στελεχώνουν το μηχανισμό αυτό στις διαφορετικές του βαθμίδες, θύματα ίσως της διακριτικής γοητείας μιας φαινομενικής αντικειμενικότητας ή μιας φιλοδοξίας του τύπου του πανεπιστημιακού αρχοντοκωριάτη, έχουν (ανησυχητικά) ήσυχη τη συνείδησή τους.

Εκτός από πρακτική άσκησης εξουσίας, η αξιολόγηση είναι επίσης και ιδεολογία, δηλαδή αναπαράσταση που δεν αντικατοπτρίζει απλώς αλλά επενεργεί στην ακαδημαϊκή κοινότητα επιχειρώντας να καταστήσει πιστευτή ως αντικειμενική ανάγκη ό,τι δεν είναι παρά αυθαίρετη άσκηση εξουσίας. Η ιδεολογική απάτη έγκειται στην επιδίωξη να πείσουν (οι πανεπιστημιακοί καταρχήν) ότι υπάρχει ένα σύστημα αντικειμενικής «αξιολόγησης» (ενώ μπορεί πάντα να προτείνει κανείς ένα άλλο), ότι το σύστημα αυτό εφαρμόζεται και στον εαυτό του και στην εξουσία που το παράγει (το

Υπουργείο!), ότι ο ορθός δρόμος για τη επίτευξη της «αξιολόγησης» περνά αναγκαστικά από την ποσοτικοποίηση. Η ιδεολογία της «αξιολόγησης» διαχέεται σε όλες τις δραστηριότητες της κοινωνικής μας ζωής,⁴ σχεδόν χωρίς να το καταλάβουμε, σχεδόν χωρίς σοβαρές αντιδράσεις. Ζούμε στην κουλτούρα της «αξιολόγησης»: «αξιολογούνται» τα νήπια, τα μενού των εστιατορίων, οι κινηματογραφικές ταινίες, οι παραλίες...

2. «Αξιολόγηση»: Η επιστημονική εξαπάτηση

Μία από τις κατατάξεις που χαίρουν μεγάλης δημοσιότητας τα τελευταία χρόνια είναι αυτή που ιεραρχεί τα «καλά» πανεπιστήμια, όπως λ.χ. αυτή της «Σαγκάης».⁵ Με διασκεδάζει αρκετά ότι μερικές φορές η θέση ενός πανεπιστημίου διαφέρει ανάλογα με τον παραγγελιοδότη της έρευνας ή και με την εφημερίδα που δημοσιεύει τη «λίστα», αλλά δεν θα ασχοληθώ με το θέμα αυτό. Η κατάταξη αυτή λαμβάνει υπόψη μεταξύ άλλων (υλικοτεχνικές υποδομές, ποσοστά αποφοίτησης κλπ) την ατομική κατάταξη του συνόλου των καθηγητών και ερευνητών του κάθε ιδρύματος, σύμφωνα με το απογραφικό τους δελτίο (fiche bibliométrique) που στηρίζεται σε μια σειρά από ποσοτικά δεδομένα όπως ο αριθμός των βραβείων που κατέκτησαν, των άρθρων που δημοσίευσαν σε περιοδικά και αυτά με τη σειρά τους ιεραρχημένα, ο αριθμός των παραπομπών που τους έγιναν. Δημιουργείται λοιπόν μια κλίμακα «αξιολόγησης» με βάση ποσοτικούς δείκτες.

Πρώτα απ' όλα: το εγχείρημα επιτελείται στο όνομα της «αποτελεσματικότητας» και η ποσοτική μέτρηση εκλαμβάνεται ως το κατεξοχήν χαρακτηριστικό που την αναγνωρίζει. Εν τέλει όμως, «μετριέται» ή «αξιολογείται» —όπως διασταλτικά δηλώνεται— ό,τι δεν είναι *a priori* μετρήσιμο, αθροίσσιμο, συγκρίσιμο και κατά συνέπεια κατατάξιμο.⁶ Συνεπώς, η ιεραρχία που προκύπτει είναι εν πολλοίς αυθαίρετη. Αυθαίρετη είναι άλλωστε η έννοια της ποσότητας παραγωγής γνώσης ή επιστήμης. Μονάχα ως ανέκδοτο ή ως δικαιολογία για να ξεδευτούν λεφτά θα επιχειρούσε κάποιος να «αξιολογήσει» ποσοτικά τις διανοητικές απαιτήσεις, την αυστηρότητα και την πειθαρχία που

απαιτεί η δουλειά στα καθαρά μαθηματικά, τη φιλοσοφία, τη φιλολογία κλπ.

Ας συνεχίσουμε όμως. Οι ατομικές κατατάξεις καθηγητών και ερευνητών (που στηρίζονται στον αριθμό των δημοσιευμένων άρθρων και τον αριθμό των παραπομπών καθενός από αυτά σε κάποια άλλα άρθρα) προϋποθέτουν κατατάξεις των επιστημονικών περιοδικών. Η «υπηρεσία» αυτή προσφέρεται από την αγορά της αξιολόγησης. Σήμερα υπάρχουν εμπορικές εταιρείες (η Thomson-Reuters είναι αυτή που χρησιμοποιείται πιο συχνά), οι οποίες προσφέρουν βάσεις δεδομένων των επιστημονικών εκδόσεων που επιτρέπουν στα πανεπιστήμια, στα ερευνητικά ιδρύματα και στους ερευνητές να αλληλοσυγκρίνονται. Λογίζονται ως επιστημονικές δραστηριότητες οι εργασίες που δημοσιεύονται σε περιοδικά τα οποία έχουν ευρετηριαστεί σε καταλόγους που ιεραρχούν τα «έγκριτα» επιστημονικά περιοδικά σε μεγάλες κατηγορίες.⁷ Ποσοτικοί δείκτες «μετρούν/αξιολογούν» την «παραγωγή/δημοσίευση» «επιστημονικής γνώσης», στην «αγορά των περιοδικών», ανάλογα με τη «χρησιμότητα» και την «αποτελεσματικότητά» της, την επιρροή της σε μια άλλη επιστημονική μελέτη (impact factor). Χαρακτηριστικό αυτών των δεικτών είναι ότι παρουσιάζουν την «ποιότητα» ως ιδιότητα που απορρέει από την «ποσότητα». Η χρήση της στατιστικής για αυτούς τους σκοπούς έχει υποστεί ανελέητη μεθοδολογική κριτική.⁸ Την ίδια στιγμή πάντως, η ιδεολογία της αποδοτικότητας ως άμεσου οφέλους κατακτά τον κόσμο της έρευνας. Η ποσότητα παραγωγής άρθρων, ο αριθμός των παραπομπών, ο impact factor καλούνται να υπηρετήσουν την εργαλειακή λογική που προτάσσει τον υπολογισμό και την ακρίβεια έναντι του στοχασμού και της κριτικής σκέψης. Μετράει παραπομπές όποιος αδυνατεί να συλλάβει το κρυμμένο τους νόημα ή αδιαφορεί γι' αυτό. Έτσι, ο κύκλος κλείνει και η «αγορά των παραπομπών» μπορεί να γνωρίζει μια αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη. Το εγχείρημα της μέτρησης του impact factor πάσχει και ως προς τη σύλληψη και ως προς την εκτέλεση. Ας το δούμε από κοντά, με ένα παράδειγμα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο λ.χ. η European Science Foundation (ESF) επι-

νόησε το European Reference Index for the Humanities (ERIH)⁹ που κατατάσσει σε τρεις κατηγορίες A, B, C, τα περιοδικά (ασφαλώς όχι όλα, καταδικάζοντας σε επιστημονική ανυπαρξία τα υπόλοιπα, νεότερα ή πιο «τολμηρά» (;)). Επιτροπές 4-6 ατόμων «ειδικών» διορίστηκαν και ανέλαβαν το έργο χωρίς αναγκαστικά να συμβουλευτούν ούτε εκπροσώπους των επιστημονικών κλάδων και φορέων, ούτε τους διευθυντές των περιοδικών. Είναι αυτονόητο ότι καλύτεροι ερευνητές ανακηρύσσονται όσοι δημοσιεύουν σε περιοδικό της κατηγορίας A. Δεν σκοπεύω να ασχοληθώ εδώ με όσα άκρως διασκεδαστικά προκύπτουν και έχουν γραφεί σχετικά με τις «έξυπνες» στρατηγικές καριέρας που θα μπορούσε να ακολουθήσει ένας νέος ερευνητής ή μια νέα ερευνήτρια παίζοντας στο χρηματιστήριο (ενίοτε και καζίνο) των δημοσιεύσεων προκειμένου να επιτύχει μια ικανοποιητική συσσώρευση κεφαλαίου σε παραπομπές και να εξασφαλίσει ένα ακαταμάχητο προφίλ, μια δουλειά, μια καλύτερη δουλειά, μια προαγωγή...¹⁰ Εδώ με ενδιαφέρει περισσότερο να επιμείνω στις ακαδημαϊκές αρχές που καταπατά η διαδικασία της κατάταξης των περιοδικών και οι χρήσεις του ευρετηρίου των παραπομπών (citation index).

Πρώτα απ' όλα: Η επιστημονική έρευνα δεν μπορεί να «αξιολογείται» με βάση κάποια κατάταξη του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύεται, αλλά μονάχα με βάση τη μελέτη της και την κριτική της από ομοτέχνους ή γενικότερα από αναγνώστες μιας συντακτικής επιτροπής που ανέλαβαν την ευθύνη της κρίσης τους. Ο λόγος για τον οποίο η κριτική αυτή απαξιώνεται ως μη αρκούντως αντικειμενική είναι απλώς ότι οι γνώμες των κριτών –κάποτε αντιφατικές άλλωστε– δεν μπορούν να ομογενοποιηθούν ώστε να συστήσουν ένα κριτήριο χρησιμότητας. Επιπλέον, καθώς η μόδα του ποσοτικού υποκαθιστά την επιστημονική κρίση, η «κατάταξη» εξυπηρετεί τη τάση της πνευματικής νωθρότητας που αποφεύγει την επί της ουσίας ή σε βάθος υζήτηση με επιχειρήματα όταν έρχεται η ρα της κρίσης ερευνητών ή ερευνητικών ομάδων.

Αντίθετα με την αυτοματοποιημένη «αξιολόγηση», με βάση μια κατάταξη, η κρίση, που είναι ασφαλώς εν μέρει υπο-

κειμενική, μπορεί να αποφύγει την αυθαιρεσία και την ψευδαίσθηση της απόλυτης (ποσοτικής) αντικειμενικότητας, όταν δεν γίνεται μονάχα από μία αυθεντία, αλλά λαμβάνει υπόψη αντιπαράθεσεις και ασυμφωνίες.

Θα προχωρούσα ακόμη περισσότερο: Χωρίς να παραβλέπουμε τη χρησιμότητα της ανώνυμης ή μη κριτικής, και των διορθώσεων για τη βελτίωση μιας μελέτης, στη φετιχοποίηση της ονομαζόμενης «τυφλής κρίσης» (άλλωστε, συχνά ο κριτής δεν είναι και τόσο «άγνωστος») θα μπορούσαμε να αντιπαράβάλλουμε την ενυπόγραφη, φανερή κρίση, του «εξωτερικού» αναγνώστη ή της επιστημονικής-συντακτικής επιτροπής που αναλαμβάνει την ευθύνη της δημοσίευσης. Όποια λύση και αν προκρίνεται, αυτό που έχει σημασία είναι, στο βαθμό του εφικτού, να κρίνεται η μελέτη γι' αυτό που λέει, από κάποιους που, κατά τεκμήριο είναι σε θέση να το καταλάβουν και δέχονται να αναλάβουν την ευθύνη της κρίσης τους.

Δεύτερον: Γνωρίζουμε ανόητα κείμενα που παρεισέφρησαν σε «σοβαρά» περιοδικά, αξιόλογες μελέτες που κάποτε απορρίφθηκαν, αλλά και περιοδικά κύρους που κάπου-κάπου δημοσιεύουν μετριότατα άρθρα. Η κατάταξη των περιοδικών δεν μπορεί παρά να είναι ιδεολογικά και χρονικά προσδιορισμένη. Οι σχολαστικοί από εμάς μπορούν επίσης να διασκεδάσουν ανακαλύπτοντας πώς σε διαφορετικές κλίμακες το ίδιο περιοδικό (ακόμη και αν ανήκει στις ονομαζόμενες «σκληρές επιστήμες») βρίσκεται να κατέχει πολύ διαφορετικές θέσεις σε διαφορετικές κατατάξεις. Με άλλα λόγια, πώς «αξιολογείται» το «καθιερωμένο» περιοδικό (με το κύρος, την αξία αλλά και τις αδυναμίες του) σε σχέση με το «νέο και ανατρεπτικό» (με τις δικές του αδυναμίες και τη δική του δυναμική); Πώς «αξιολογείται» το τάδε περιοδικό για τον Α ή τον Β επιστημονικό κλάδο όταν οι σχέσεις τους είναι αμφισβητούμενες ή τα όριά τους ρευστά; Πόσο η διάδοση της αγγλικής γλώσσας και η λειτουργία της ως επιστημονικής lingua franca της σήμερα, επιβάλλει ένα μοντέλο δημοσιεύσεων, καθορίζει και την κατάταξη, απαξιώνοντας άλλες γλώσσες εργασίας, διαφορετικές μεθοδολογίες ή και αποτελέσματα;

Τρίτον: Η χρήση του citation index (πέρα από το ενδεχόμενο της ενίοτε φαύλης εκμετάλλευσης, του τύπου «θα με παραπέμψεις να σε παραπέμψω...») επιφέρει ανισορροπία στη σχέση ανάμεσα στην κουλτούρα της γνώσης και την κουλτούρα των αποτελεσμάτων, σε βάρος της πρώτης. Ειρήσθω δε εν παρόδω ότι η αναγωγή της ατομικής αξιολόγησης των ερευνητών που τους αποδίδει ένα «σκορ» με βάση τον impact factor του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύτηκε η εργασία τους είναι ένα διαδεδομένο λογικό (και στατιστικό) ολίσθημα!

Στο σημείο αυτό μπορούμε νομίζω να συνοψίσουμε τους κινδύνους της «αξιολόγησης των περιοδικών»:

Ο πειρασμός της ευκολίας είναι μεγάλος. Όταν «αξιολογήσουμε» και «αξιολογηθούμε», απλώς για να δούμε, έχουμε ήδη πατήσει την μπανανόφλουδα. Έχουμε πάρει στα σοβαρά κάτι που δεν είναι, για να συγκρίνουμε πράγματα που μονάχα σε πρώτη όψη είναι συγκρίσιμα. Έχουμε παραιτηθεί από το δικαίωμα και την υποχρέωση της ευθύνης της κρίσης μας να επιχειρηματολογήσουμε για μια πρωτότυπη και ενδελεχή έρευνα που δεν υπακούει σε κανέναν ποσοτικό δείκτη. Τα εργαλεία της «αξιολόγησης», όπλο της συντήρησης και του κονφορμισμού, μπορούν να διαχειρίζονται την «κανονική επιστήμη» αλλά όχι την «επαναστατική επιστήμη» ούτε τους θεράποντές της, τους οποίους αποκλείουν ή περιθωριοποιούν. Η ποσοτικοποίηση και η αυτοματοποίηση της αξιολόγησης επιταχύνει την εξάρτηση των πανεπιστημίων από τη «νόρμα» και την οικονομική ανταποδοτικότητα στην έρευνα και τη διδασκαλία. Κομμάτια κι αποσπάσματα της θρυμματισμένης γνώσης, χωρίς σχέσεις αναμεταξύ τους, εγκεκριμένα από ειδικούς και με την ετικέτα ενός ίμπακτ φάκτορ, απομακρύνουν ολοένα και περισσότερο από τα μάτια μας το ιδανικό της *universitas scientiarum*.

3. «Αξιολόγηση»: Τι να κάνουμε; I would prefer not to... (βλ. Χ. Μέλβιλ)

Δεν υποτιμώ το γεγονός ότι η αντίσταση είναι δύσκολη. Δεν αγνώ, πια, ότι η αντίσταση μερικές φορές συνεπάγεται την απομόνωση ή ακόμη χειρότερα τον φθόνο και την εκδικητική συμπεριφορά που επισύρει η διαφοροποίηση. Δεν

αγνώ επίσης την εκβιαστική στάση του Υπουργείου: «Αν δεν... δεν θα...».¹¹ Ωστόσο, η επίγνωση των εμποδίων δεν μπορεί να αλλάξει την εκτίμηση ότι το γραφειοκρατικό τερατούργημα που εγκαθιδρύεται και επιμένει να κρύβεται πίσω από μια μάσκα με μετρήσεις, αριθμούς και «τεχνικότητες», θεμελιώνεται μονάχα στην αυθαιρεσία της εξουσίας, στηρίζεται στο πνεύμα της γραφειοκρατίας και λειτουργεί χάρη σε πρόθυμους εκτελεστές. Η εξουσία θέλει να φέρει το πανεπιστήμιο στα μέτρα μιας ανταγωνιστικής οικονομίας της αγοράς και οι εκτελεστές, στη λιγότερο κακή περίπτωση, ελπίζουν ότι συμμορφούμενοι θα μπορέσουν «να κάνουν ήσυχοι τη δουλειά τους». Ας αντικρίσουμε κατάματα την πραγματικότητα και ας το πούμε ρητά: Καμία σχέση δεν έχει η επιχειρούμενη «αξιολόγηση» με το πανεπιστήμιο, την έρευνα και τη διδασκαλία. Η στάση λοιπόν πρέπει να είναι απλή: *I would prefer not to*. Πιο συγκεκριμένα, για δύο από τα ζητήματα που μας αφορούν άμεσα:

Α) Τα επιστημονικά περιοδικά που αναλαμβάνουν την ευθύνη της κρίσης για ό,τι δημοσιεύουν ας μην δεχθούν να υπαχθούν σε κανέναν κατάλογο «εγκρίτων»... Σε όσους φοβούνται ότι θα είμαστε μόνοι, υπενθυμίζω ότι από τον Ιούλιο του 2008 οι διευθυντές των καλύτερων βρετανικών περιοδικών ιστορίας και φιλοσοφίας της επιστήμης ζήτησαν να μην εμφανίζονται τα περιοδικά τους στις λίστες της ESF.¹² Αντίρρηση που υπαγορεύει η συνείδηση των μελών των συντακτικών επιτροπών και θέτει υπό αμφισβήτηση την εγκυρότητα της κατάταξης.

Β) Οι διδάσκοντες ας δημοσιοποιήσουμε σε οδηγούς σπουδών ή σε ιστοσελίδες, με τον τρόπο που εμείς επιλέγουμε, την επιστημονική μας δραστηριότητα και ας κριθούμε γι' αυτό. Ας «λογοδοτήσουμε με διαφάνεια», για να μιλήσουμε και στη γλώσσα τους. Αλλά, όταν βρεθούμε να κρίνουμε συναδέλφους, ας κάνουμε τον κόπο να ασχοληθούμε με το περιεχόμενο της δουλειάς τους, ας αναλάβουμε την ευθύνη της κρίσης μας, χωρίς να κρυβόμαστε πίσω από αυθαίρετες και συχνά γελοίες μετρήσεις. Σε όσους φοβούνται ότι θα είμαστε μόνοι υπενθυμίζω πάλι ότι τα τμήματα μαθηματικών, φυσικής και πληροφορικής, της Ecole Normale Supérieure, στο Παρίσι (με οκτώ

μετάλλια Fields και δύο βραβεία Νόμπελ στο ενεργητικό της Σχολής) δήλωσαν την αντίθεση τους στη χρήση του citation index ως εργαλείου αξιολόγησης των ερευνητών και των εργαστηρίων. Και όταν μας ζητούν σε πόσα (όχι σε ποια) συνέδρια πήγαμε, πόσα (όχι ποια) άρθρα δημοσιεύσαμε, και πόσες (όχι τι σόι) παραπομπές έγιναν σε αυτά, ας απαντήσουμε κατά συνείδηση: πολλά, πάρα πολλά, αμέτρητα... και ας εμπιστευτούμε τους ειδικούς της «αξιολόγησης» να επινοήσουν τους κατάλληλους δείκτες...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Κώστας Χατζηκυριάκου, «Με αφορμή το προσχέδιο νόμου για το «Εθνικό Σύστημα Διασφάλισης και Αξιολόγησης της Ανώτατης Εκπαίδευσης», *Σύγχρονα Θέματα*, 84 (2004) σ.13-14.
- 2 Ας θυμηθούμε τον Victor Klemperer και τη *Lingua Tertii Imperii: LTI. La Langue du IIIe Reich*, Παρίσι 2002 (1947).
- 3 Βλ. Cris Shore, "Audit Culture and Liberal Governance. Universities and the Politics of Accountability", *Anthropological Theory*, 8(2008) σ.278-298.
- 4 Βλ. J. A. Miller και J. Cl. Milner, *Voulez-vous être évalué?*, Παρίσι 2004.
- 5 Για μια κριτική της κατάταξης της Σαγκάης βλ. πρόχειρα το άρθρο του νομπελίστα Albert Fert, «Comment le classement de Shanghai désavantage nos universités», *Le Monde*, 27.8.2008.
- 6 Στις παρατηρήσεις του Κώστα Χατζηκυριάκου (Με αφορμή... ό.π.) αναφορικά με τη μαγική λέξη «ποιότητα» να προσθέσουμε μια ενδιαφέρουσα πληροφορία για τις «ποσοτικές καταβολές» της: Στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη δεκαετία του 1930 ο Walter Shewart και άλλοι τρεις Αμερικανοί επιστήμονες επινόησαν την «ποιότητα» ως νέα μέθοδο στατιστικού ελέγχου της βιομηχανικής παραγωγής. Η ιδέα τους εφαρμόστηκε με επιτυχία στην Western Electric του Σικάγου, όπου και εργάζονταν (A. Afalo, "L'évaluation: un nouveau scientisme", *Cités* 37(2009) σ.79-80).
- 7 Το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας έσπευσε να συγκροτήσει το δικό του κατάλογο! Βλ. τις εύστοχες παρατηρήσεις του Λόη Λαμπριανίδη στα «Ενθέματα» της *Κυριακάτικης Αυγής* (6 Απριλίου 2009): «Ο κατάλογος των έγκριτων επιστημονικών περιοδικών και η υπονόμηση της επιστημονικής σκέψης».

8 Βλ. την κριτική της Διεθνούς Μαθηματικής Ένωσης: "Citation Statistics", International Mathematical Union: <http://www.mathunion.org/fileadmin/ImU/report/CitationStatistics.pdf>

9 Το εγχείρημα δεν στερείται φιλοδοξίας: «... it is also intended that the ERIH will form the backbone of a fully-fledged research information system for the Humanities...», βλ. <http://www.esf.org/research-areas/humanities/research-infrastructures-including-erih.html>

10 Παρόλα αυτά ας μην στερήσω τους νέους συναδέλφους από μερικές συμβουλές και μάλιστα δωρεάν! Οι γνώστες του H factor μας ενημερώνουν: Καλύτερα 30 άρθρα με τουλάχιστον μία παραπομπή για το καθένα παρά ένα άρθρο που παραπέμπεται 1.000 φορές, ενώ όλα τα υπόλοιπα μαζί λιγότερες από δέκα. Και ασφαλώς όλοι ξέρουν ότι καλύτερα τρία μικρά άρθρα (μαζί με άλλα δυο-τρία φτιάχνεις κάποτε ένα ωραίο βιβλίο) παρά ένα μεγάλο. Και το καλύτερο, ίδιον του αρχοντοχωριατισμού που επιχωριάζει σε ορισμένους ελληνικούς κύκλους: Αν είστε συγγραφέας μιας μελέτης στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, δημοσιεύστε την καλύτερα στα αγγλικά, έστω στα «Χρονικά του Παλμ Μπητς», παρά στα ... *Σύγχρονα Θέματα* στα ελληνικά.

11 Η συνάρτηση της διαδικασίας της «αξιολόγησης» με τη χρηματοδότηση της έρευνας φάνηκε ήδη, στις προϋποθέσεις υποβολής προτάσεων στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών προγραμμάτων όπως ο Θαλής.

12 Βλ. *Journals under Threat: A Joint Response from HSTM*, Editors, July 2008. Σε πρόσφατο σημείωμα (τ. 6, 2008), με τίτλο «Classer, évaluer», η Συντακτική Επιτροπή του περίφημου περιοδικού *Annales*, κρίνει την «αξιολόγηση» εκ φύσεως προβληματική και ανεπαρκή για τους κλάδους των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Μεταξύ άλλων αμφισβητεί την ουδετερότητα που αποδίδεται στην κατάταξη των περιοδικών, εκφράζει επιφυλάξεις για τον ρόλο των ποσοτικών κριτηρίων για την έρευνα, θεωρώντας ότι δυσχεραίνουν τις καινοτομίες και «παγώνουν» τον διανοητικό χώρο, και ζητά προκαταρκτική συζήτηση για τα κριτήρια και τους στόχους ενός τέτοιου εγχειρήματος που οδηγεί στη γραφειοκρατικοποίηση της έρευνας και καταπατά την αυτονομία των πανεπιστημίων.